

БЕКЕТОВА О. В.

*Національна Академія державного управління при Президентіві
України*

ПУБЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД АРГУМЕНТАТИВНОГО ТЕКСТУ

Текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність, внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має “семантичну природу” та являє собою цілісність як у формальному, або тектонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій) так і в змістовому, чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту. Тексти публічного мовлення характеризуються прагматичною настановою на переконання, яка реалізується за допомогою мовленнєвих актів.

Ключові слова: текст, дискурс, семіотична перспектива тексту, синтаксичний рівень тексту, прагматичний рівень тексту, семантичний рівень тексту, текст публічного мовлення, аргументація.

Текст рассматривается как равноправный член и посредник в акте коммуникации, одной из основных особенностей которого есть целостность, законченность, внутренняя (семантическая) связность, которая осуществляется на уровне подтекста, имеет “семантическую природу” и представляет собой целостность как в формальном, или тектоническом соотношении (повторение лексических элементов, а также синтаксических конструкций), так и в содержательном, или контенсивном, плане. Соединение денотативных (тематических) и сигнификативных (рематических) элементов служит созданию целостного когерентного текста. Тексты публичной речи характеризуются прагматической установкой на переубеждение, которая осуществляется с помощью речевых актов.

Ключевые слова: текст, дискурс, семиотическая перспектива текста, синтаксический уровень текста, прагматический уровень текста, семантический уровень текста, текст публичной речи, аргументация.

The article is devoted to the problems of linguistic structure of discourse. The research data prove, that a discourse is an active participant in the act of communication, his peculiarities are internal semantical coherence. The text of public discourse is expressed by the pragmatical orientation of the text.

Key words: discourse, semiotic perspective, syntactic level of the text, pragmatic level of the text, semantic level of the text, text of public discourse, argumentation.

Актуальність. Актуальність та теоретичне значення дослідження зумовлені підвищенням інтересу до тексту та категорій, що його формують, необхідністю вивчення лексико-граматичних характеристик лінгвістичної структури тексту. Дослідження взаємозв'язку лінгвістики з психологією, логікою, риторикою дозволяє визначити новий, якісно відмінний рівень вивчення мовних явищ, краще зрозуміти логіку побудови мови та її функціонування.

Мета. Основною метою статті є визначення проблеми виду тексту з точки зору семіотичної перспективи тексту та дослідження публічного мовлення як особливого виду аргументативного тексту.

Змістова структура тексту знаходить своє відображення в його лінгвістичній структурі, що має відповідні лексико-граматичні характеристики, які становлять предмет вивчення лінгвістики тексту. Остання включає такі аспекти як: 1) онтологічний (характер існування тексту); 2) гносеологічний (характер відображення об'єктивної дійсності в тексті); 3) психологічний (характер сприйняття тексту); 4) прагматичний (характер відношення автора тексту до об'єктивної дійсності та до змістової структури тексту); 5) власне лінгвістичний (характер мовного оформлення тексту) [1:5].

У нашому дослідженні надається перевага терміну “текст”, а не “дискурс”. Поняття “дискурс” ширше, так як охоплює лінгвістичний та екстралінгвістичний аспекти. Дискурс – це процес, в той час як текст – знятий момент процесу [2]. Текст виступає важливою складовою дискурсу.

Об'єкт. Об'єктом цього дослідження є лінгвістична сторона такого складного явища, як текст публічного виступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато підходів до створення типології текстів, в основі яких лежать різні критерії їх виділення та класифікації. З одного боку, це класифікації, в основу яких покладені мовно-стилістичні характеристики, тобто інтралінгвістичні фактори (наприклад, класифікація текстів за нейтральним та експресивним, дієслівним і номінативним ознаками), класифікації з позиції зв'язку між реченнями. З іншого боку, є класифікації, орієнтовані на екстралінгвістичні фактори, такі як інтенція промовця, тема висловлювання, умови протікання комунікації. Ці групи критеріїв характеризуються двома підходами до вивчення тексту. У першому випадку вихідним є текст як продукт мовленнєвої діяльності, як статичний об'єкт, в іншому – текст у процесі його породження, як динамічна система вилучення та передачі інформації. Орієнтація на так звані екстралінгвістичні фактори дозволяє не тільки емпірично встановити лінгвістичні особливості різних типів тексту, але й пояснити їх з гносеологічної точки зору [3]. Існує кілька підходів до класифікації тексту, орієнтованих на екстралінгвістичні фактори: 1) класифікація текстів з врахуванням їх функціонування в певних сферах комунікації

(наукові, публіцистичні, ділові та ін.); 2) класифікація текстів з погляду композиції (тексти описувальні, розповідні та ін.); 3) класифікація, що базується на відношенні: відправник мовлення-предмет висловлювання (нейтральні та емоційно забарвлені); 4) класифікація, в основі якої лежить відношення: відправник – адресат мовлення (інформативні); 5) поділ залежно від виду комунікації (письмові, усні); 6) класифікація з точки зору форми комунікації (монологічні, діалогічні, полілогічні); 7) класифікація з врахуванням кількості учасників комунікації (тексти інтерперсональної та масової комунікації) [3; 4].

Досить актуальною є класифікація текстів за їх належністю до одного функціонального стилю. Основним екстралінгвістичним фактором виділення текстів у цьому випадку є сфери функціонування текстів в різних галузях людської діяльності, закріплених в свою чергу за різними формами суспільної свідомості. Існують також й інші критерії побудови типології текстів. Перший засновується на аналізі типів зв'язності тексту, в основі іншого лежить дослідження комунікативної настанови та визначаючих нею структурно-семантичних особливостей тексту [4:105]. Типологія, що створюється за другим принципом, базується на моделі мовленнєвого акту, запропонованого засновником структуралізму Р. Якобсоном [5:197]. Залежно від того, на який компонент комунікативного акту орієнтований текст, створюються різні опозиції. Так, при орієнтації на відправника повідомлення виділяються тексти індивідуальні та колективні. До перших належить більшість художніх текстів. Колективними текстами можуть бути тексти, що стосуються наукової прози, ділової мови. При настанові на повідомлення виникає опозиція текстів : художні/ нехудожні. Залежно від модулюючих відношень пропонується ще ряд опозицій, які можуть бути основою однієї з можливих типологій текстів. Так, Т. А. ван Дейк пропонує наслідувати при визначенні типології текстів трихотомічний підхід, запропонований ще Аристотелем, тобто враховувати спосіб представлення матеріалу, манеру викладу, об'єкт репрезентації [6:343]. М. Р. Майєнова будує типологію текстів, орієнтовану на структуру початку, характер подання початкової інформації [7:429].

У нашому дослідженні ми дотримуємося типології текстів, об'єднаних за їх належністю до одного функціонального стилю. Ієрархічний характер функціонально-стильової системи та

різноманітності підходів до її класифікації зумовлені варіативністю принципів, що лежать в основі будь-якого складного явища. Відносно поділу на функціональні стилі та жанри в дослідженні витриманий погляд, відповідно до якого принципом поділу за функціональними стилями є мета та сфера комунікації, а за жанрами – форма комунікації. Найбільш адекватним пропонується поділ за типами текстів залежно від комунікативної ситуації, тобто на основі екстраполяції за теорією Р. Якобсона про компоненти мовленнєвого акту. Це породжує варіативність підходів до виділення виду тексту, який в нашому дослідженні визначається як внутрішньожанровий різновид, що співвідноситься в своїх ознаках з певним функціональним стилем і жанром та має риси, зумовлені типом комунікативної ситуації. Фокусування уваги на одному з компонентів комунікативної ситуації створює відповідну типологію текстів. Проблема виду тексту розглядається нами у подальшому в такій послідовності: семіотична перспектива тексту та її рівні: синтаксичний, прагматичний, семантичний.

Семіотична перспектива тексту. Текст розглядається в комплексі його знакової природи [8:10]. Як мовний знак він існує на трьох відповідних рівнях: відношення знак-знак, знак-інтерпрет, знак-об'єкт. Це означає, що синтаксис тексту, прагматика та семантика тексту є рівнями семіотики, або інтегративної лінгвістики тексту. Ми виходимо з положення про те, що кожна конституція або підструктура тексту, визначається екстенцією (лат. "extensio" – розширення), делімітацією (лат. "delimitatio" – розмежування) та когеренцією (лат. "cohaerere" – взаємозалежність) [9]

Синтаксичний рівень тексту. Синтаксична екстенція дає відповідь на питання, як співвідноситься мовний знак "текст" з іншими мовними знаками. Залежно від дистрибуції часткових знаків на одиничні текстові реалізати існують різні тексти та види текстів [10:1–5]. Усі знаки, за винятком фонем, представляють структурні одиниці, що містять у собі комбінації інших одиниць. Наприклад, морфема складається з комбінації фонем, синтагма – з комбінації морфем. Вивчення одиниць, що розширюють межі синтаксичної теорії, вводять в неї як предмет дослідження одиницю більшу, ніж речення, а саме – складне синтаксичне ціле, або надфразову єдність. Ця галузь синтаксису (гіперсинтаксис) є однією з найменш досліджених питань лінгвістики тексту [1:2], [11].

Синтаксична делімітація тексту означає, що кожен текст завдяки додаванню знаків може бути збільшений до нескінченності.

Синтаксична когеренція тексту показує, що комбінація часткових знаків підпорядковується певним правилам об'єднання [12].

Прагматичний рівень тексту. З погляду прагматики текст є інструментом мовної комунікації відправника та адресата. Під прагматикою тексту розуміють аспект функціонування мовних одиниць, вибір яких визначається інтенцією відправника, який враховує умови акту комунікації та прийняті у певному функціональному стилі норми мовленнєвого вживання, а під прагматичною спрямованістю – властивість тексту виявляти системний вплив. Ми базуємося на комунікатоцентричний підхід у дослідженні прагматики тексту, при якому описування здійснюється в напрямку: інтенція – структурно-семантичні засоби її реалізації; та текстоцентричний (вивчення взаємодії структурно-семантичних та інтенційних параметрів висловлювання, яке виступає як “інформаційний слід мовленнєвого акту”).

Прагматична екстенція тексту вимірюється обсягом комунікативної єдності одиниць. Остання позначається домінацією стратегії тексту або його іллокутивною роллю [13], функціональність якої підпорядковує інші ролі.

Прагматична делімітація тексту позначається через подвійне комунікативне переривання, яке виділяється за допомогою метапрагматичних сигналів на початку та на кінці знакового потоку. Єдність комунікативної функції є конститутивною основою текстів та їх класів, а також умовою можливості їх зовнішнього та внутрішнього розмежування.

Прагматична когеренція тексту закладена в особистості учасників комунікації, базується на пресуппозиції пропусків тексту, утворює його взаємозалежну послідовність; вона існує на рівні глибинної структури. Прагматичне поняття когеренції показує, що текст становить процесуальне явище з різними рівнями розвитку [14]. Прагматична екстенція, делімітація та когеренція є важливими складовими тексту аргументативного характеру, які беруться в основу дослідження макро- та мікроструктури тексту публічного мовлення.

Семантичний рівень тексту. З боку семантики текст є знаком, що позначає і виконує функцію заміщення. Семантика тексту містить номінативний та комунікативний компоненти. У тексті пересікаються комунікативна, когнітивна та емотивна функції [1].

Семантична екстенція тексту дефінується через присутність референційних одиниць мовних елементів, що є підпорядкованими темі тексту та багатьом факультативним темам. Тема та часткові теми утворюють семантичну конституційну основу для текстів та їх частин. Їх реалізація відбувається через семантичну експанцію, тобто через конкретизуюче відхилення від теми [6; 15].

Семантична делімітація тексту орієнтована на єдність тематичної референції. Зміна теми означає зміну тексту. Така зміна сигналізується через метасемантичні прояви (маркування абзацу, заголовка, тощо).

Семантична когеренція тексту залежить від однакового денотативного відношення (коререференції), яке описується за допомогою однакових семантичних ознак.

Отже, синтаксично знакоорієнтована лінгвістика тексту розглядає об'єкт свого дослідження як мовний знак, мінімальною умовою конституції якого є замкнута (емічна) та взаємозалежна (когерентна) сиквенція двох чи більше речень. Текст розглядається як макролінгвістична знакова одиниця, що складається мінімально з двох когерентних речень емічної структури. Лінгвістика, що конститує з синтаксичної перспективи об'єкт свого дослідження – “текст” –, є кодеоорієнтованою, тобто аналізує комбінаторику текстоутворюючих мовних знаків. Семіотична перспектива граматики досліджує текст як комунікативну функціональну єдність, конституційною основою якої є продуцент (відправник) та реципієнт (адресат). Екстенція тексту підпорядкована домінації функціональної стратегії повідомлення, що надає тексту його специфічного комунікативного статусу. Такі стратегії тексту, або його іллокутивні ролі, мають характер прагматичних універсалей. Семіотична перспектива семантики досліджує текст як референційну одиницю значення.

Матеріал. Публічне мовлення є особливим видом аргументативного тексту, створеним за законами риторики, орієнтованим на переконання, і який є наслідком інтенції промовця щодо здійснення впливу на масову та індивідуальну свідомість

слухача. За формою реалізації він є писемно-усним, за відношенням до типу мовлення – книжно-розмовним, за характером реалізації – підготовчо-імпровізаційним. Публічне мовлення становить собою один із видів мовленнєвої діяльності, досить своєрідним за своєю природою та місцем серед інших видів мовлення а також за своїми якісними характеристиками [16; 17]. Специфіка жанру визначається усною формою презентації. У нашому дослідженні ми відносимо публічні виступи до публіцистичного стилю, що зумовлене єдиною інформаційно-впливовою функцією. Крім того, вважаємо, що характер форми презентації підпорядкований цілісності функціонально-стильової системи на тій підставі, що розробка системи функціональних стилів як явища писемного варіанту мови зумовлює писемний характер одиниць нижчого порядку системи; публічні виступи політичних діячів склалися як писемний документ в силу історичної, політичної та функціональної необхідності, що робить обов'язковою текстову базу виступів; поліадресатність виступів політичних діячів, складена історично, робить форму презентації підпорядкованим фактором.

Адресат як об'єкт впливу з психологічної точки поєднує у собі властивості продукту соціального та індивідуального розвитку, що виявляється у визнанні існування двох форм масової та індивідуальної свідомості. Під масовою свідомістю розуміється сукупність ідей, поглядів адресата як громадського явища. Індивідуальна свідомість розглядається як форма відображення дійсності, властива окремому індивідові. Сучасна психологія, соціологія, політологія, теорія масової комунікації, неориторика визнають провідну роль масової свідомості в загальній структурі свідомості індивіда. Поділ свідомості як об'єкта впливу визначило існування двох рівнів впливу на соціальний та індивідуальний початок адресата [18]. Успіх впливу на масову свідомість поєднаний з формуванням системи норм та цінностей, наявність якої забезпечує автору успіх впливу на адресата. З цим пов'язане поняття “громадського контролю”, під яким розуміється тиск, який чинить суспільство для домагання однакової поведінки індивідів [19].

Соціологія поділяє це поняття на два рівні: “внутрішній” контроль описує процес, протягом якого індивід набуває певних норм поведінки; “зовнішній” контроль описує фактори, які витрачає суспільство на поведінку індивіда через зовнішній тиск у формі

позитивних чи негативних санкцій. У політиці держави він використовується суспільством чи його частиною, політичними угрупованнями, які прагнуть мати вплив на політичні рішення або ставлять за мету змінити структуру влади, та має різне наповнення в тоталітарному і демократичному суспільствах [20]. Демократія є формою державно-політичного устрою суспільства, яка заснована на визнанні народу як джерела влади на принципах свободи та рівноправності. Народ здійснює державну владу безпосередньо у виборах, через спеціальні органи законодавства, виконавчої влади і судочинства. Принцип федеральної держави полягає у недоторканості конституційних засад. Федеральна держава має перед усім забезпечувати свободу, зміцнювати демократичні принципи, краще справлятися з регіонально різними співвідношеннями більшості. У сучасній демократії конституційне значення мають політичні партії.

Одним із факторів, який забезпечує вплив на масову свідомість, є символізм, який об'єднує функцію прямої вказівки для дії, підготовчу та емоційну функції [20]. У нашому дослідженні символ трактується як слово, в якому сталися певні семантичні зміни аж до повної десемантизації і яке використовується як засіб формування системи цінностей у певному суспільстві [18] та виступає суб'єктно-прагматичним явищем, оскільки процес символізації має історичний характер і зачіпає такі реалії та поняття, які вигідні в певний момент. Інакше кажучи, символізм створює так звану "сітку" (термін А. А. Леонтева), через яку адресат сприймає світ. Порівняно невелику кількість символів можна тематично об'єднати у групи, які вказують на: 1) систему цінностей нації: *Frieden, Sicherheit, Stabilität, Demokratie, europäische Friedensordnung, fortschrittliche Entwicklung, stabile Staatsführung, politische Stabilität, Wirtschaftsordnung, soziale Ordnung*; 2) єдність нації: *Einheit und Freiheit, Wiedervereinigung, Europäische Gesamtstaatlichkeit* 3) процвітання нації: *Wiederaufbau des Staates, Fortbestand der Zivilisation*.

Змістовність символу прямопропорційна його багатозначності, а його потенціал нарощується за рахунок кумулятивності, тобто багатократність повторення сприяє закріпленню символу в свідомості аудиторії з результативністю.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, текст розглядається як рівноправний член і посередник в акті комунікації, однією з основних властивостей якого є цілісність, завершеність,

внутрішня (семантична) зв'язність, яка здійснюється на рівні підтексту, має “семантичну природу” та являє собою цілісність як у формальному, або тектонічному відношенні (повтор лексичних елементів, а також синтаксичних конструкцій) так і в змістовому, чи контенсивному плані. Поєднання денотативних (тематичних) і сигніфікативних (рематичних) елементів служить меті створення цільного когерентного тексту.

Не остаточно досліджений комплекс питань вивчення стилістичної специфіки текстів публічного мовлення з урахуванням його прагматичної направленості, актуальних проблем функціонування мовних одиниць різних рівнів у тексті, проблем стилістики і лексикології зумовлюють перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тураева З. Я. Лингвистика текста / Зинаида Яковлевна Тураева // Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986. – 126 с.
2. Гальперин И. П. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка / Э. Г. Ризель. – М.: Высшая школа, 1975. – 316 с.
4. Ейгер Г. В. К построению типологии текстов / Г. В. Ейгер // Материалы науч. конф. [“Лингвистика текста”], (Москва, 1974). – М., 1974. – Ч. 1. – 230 с.
5. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
6. Dijk T. A. Some aspects of text grammars. A study in theoretical linguistics and portics / T. A. Dijk. – Amsterdam–Paris–Hague, 1972. – 239 S.
7. Майенова М. Р. Теория текста и традиционные проблемы поэтики / М. Р. Майенова // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. 8. – С. 126–13.
8. Hartmann P. Text als linguistisches Objekt / P. Hartmann // Beiträge zur Textlinguistik. – München: Fink, 1971. – S. 2–29.
9. Plett H. Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik / H. Plett. – Heidelberg: Quelle u. Meyer, 1975. – 354 S.
10. Gülich E. Textsorten als linguistisches Problem / E. Gülich // Textsorten: Althenaeum, 1972. – S. 1–5.
11. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
12. Vater H. Einführung in die Textlinguistik: Struktur, Thema und Referenz in Texten / H. Vater. – München: Fink, 1992. – 206 S.
13. Austin J. How to do things with words / J. Austin. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 168 S.
14. Dieckmann W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache / W. Dieckmann. – Heidelberg: Carl Winter Uni, 1975. – 147 S.
15. Dressler W. Einführung in die textlinguistik.-Tübingen: Max Niemeyer, 1972. – 135 S.
16. Сагач Г. Риторика / Г. Сагач. – К., 2000.
17. Таранов П. С. Искусство риторики / П. С. Таранов. – М., 2001.
18. Дьякова М. Л. Прагматическая направленность текстов публичных выступлений: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. Л. Дьякова. – М., 1993.
19. Grieswell D. Rhetorik und Politik / D. Grieswell. – München: Minerva, 1978.
20. Dieckmann W. Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache / W. Dieckmann. – Heidelberg: Carl Winter Uni, 1975.